

հացի պատատ մը դռներէն համար քսան կտոր եղող այդ պետէն իր թերթին մէջ անտեսական ապշուալ մը տառոյ օր տեսող կը գտնայ թէ «անադին ուժ մը պատրաստ կայ իր ձեռքին տակ եւ թէ ռազմական անգնադիթիստը ծրագիր մը գործադրելու պիտի սկսի քիչ ատենէն», այդ պետը «Ֆարսէօն» մը միայն կարելի է նկատել:

Ըսի որ պարագաները շատ փայլուն ըլլալու չեն Արփիարեանին շուրջը: Մնամէջ Ֆուադեւրով խօսելու սովորութիւն չունիմ: Իմ եղբար կայրու թիւններս միշտ իրողութիւններու վրայ կը հիմնուին եթէ պարագաները փայլուն ըլլալին, Արփիարեան «նոր կեանք»ին համար վարդաճէր չէր ըլլար այն գումարը զոր Ամերիկայի մասնախումբը զրկած էր որպէս զի Արդիւեան Ամերիկայ մեկնէր՝ զոճացում տալու համար այնտեղի Հնչակեաններուն միանալուն բաղձնաքին: Արդիւեան կրցաւ մեկնել, չնորձի գումարի մը մը զոր բարեկամէ մը փոխ տաւաւ: Այս պայմաններուն մէջ, Արփիարեանին այլ եւս բնաւ պատշաճութիւններ «Նոր կեանք»ի հրատարակումն ապահոված ըլլալուն համար պարծենալու:

Իսկ հետաքրքիր եմ տեսնել մէկ Հնչակեան մը, մէկ Հայ մը, որ այս րօլոր գրածներուն մէջ վերակազմակ Հնչակեան կուսակցութեան կործանման եւ անոր օրկանք եղող «Նոր կեանք»ին, ջնջման փափագը մը ամենախեղին նշողը գտնէ: Վերակազմակ Հնչակեաններուն մէջ եւ վստահ եմ թէ շատեր կան, որ արդէն զգոց իրերու կացու թիւնէն եւ վերանորոգում եւ փոխադրող, իրաւացի պիտի գտնեն ըսածներս եւ անոնց մէջ ուրիշ քան պիտի չտեսնեն բայց ի՞նչ անապաւ քննադատութիւնը անկապ դիտողի մը որ այդ կուսակցութիւնը կը բաղձայ վերակենդանացած, կանոնադրապէս եւ ամբողջապէս կազմակերպուած տեսնել: Ու ոչ ոք, վստահ եմ, բաց ի Արփիարեանէն եւ իր խմբակէն, պիտի մտքէն անցընէ թէ այս րօլորը կը գրեմ: «Անահիտ»ին նիւթական ապահովումը ձեռք ձեռք ձգելու համար, «Անահիտ»ին հիմնադրութիւնէն ի վեր. եւ ամէն քան ըսած եմ ապագուցանելու համար թէ նպատակաւ բաղձնաթիւ բաժանորդներ ունենալը չէ, այլ մէկ կուսակցութիւն վրայ կը թրկնելու, ոչ մէկ դասակարգի հանձնել ըլլալու մէջ թող չեմ ուզած գործածել: «Անահիտ»ին տողուն ու տեւական «քլիքներէն» մը ունենալու համար, թերթին անկանոն հրատարակումը արդիւնքն եղած է նախնական ու եւ զգրամագլուխի չդրողութեան, ըսած մանաւանդ իմ ազգային գործընդ խնդրոյ զոյժ կենսեցիմ» որուն ամենապիտի մէկ մասը միայն նուիրած եմ թերթին նիւթական վարչութեանը հսկելու: Այն վարչականին սակայն ուր այս տողերը կը գրեմ, կրնամ վստահաբար յայտարարել թէ «Անահիտ»ին գոյութիւնը վերջնական ապահովուած է, չնորձի ֆրանսացի մէկ բարեկամին, որ ինտելլիգով այն գումարութիւնները որոնց մէջ կը գտնուէի

թերթի հրատարակելու համար, ինքնաբերաբար հանձնեցաւ փոխ տալ գումար մը, որ պիտի թող տայ ինծի աշխուհետեւ «Անահիտ»ը հրատարակել եւրոպական հանդէսի մը կանոնադրութեանը:

Ինչ ալ ըլլայ յօդուածի ազդեցութիւնը հանրայնիկաբ թերթի կամ վերակազմակ Հնչակեան կուսակցութեան վրայ, առիթ իմ անձնական դերքին եւ իմ թերթին կացող թիւնէն եւ է փոփոխութիւն չի կրնար ընդել:

Յօդուածս իրեն միակ նպատակ ունէր Արփիարեանի գործողութեան մասին իմ կարծիքս յայտնել, եթէ վերակազմակ Հնչակեան կուսակցութիւնը իրաւացի գտնէ դիտողութիւններս եւ իրականապէս վերակազմ ինքզինքը, — ինչ որ շատ լաւ կարող է ընելու, որովհետեւ շատ ուժեղ ու աշխիւ տարրեր կան իր մէջ՝ ամուր եւ դիտակցի կեդրոնի մը պակասէն անդաբեկական դասադասութեամբ, — վերակազմակ Հնչակեան կուսակցութիւնն է որ այդ պարագային օգտուած պիտի ըլլայ այս յօդուածէն, եւ ոչ թէ ես:

ՖՐԱՆՍԱ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

«Ռօ Արմենիան» իր 25 փետրուարի թուով կը ծանուցանէ երեք ֆրանսական զորահաւորի Մերսին զրկուելուն ուրը, եւ ֆրանսական կառավարութեան այդ վեհանձն ապարդին իւրեւ միշտ կը գրուածէ Պ. Պ. Տընիս Գոչլէնը: Պարոն ա իշխութեւնէն եւ իօմէն Ֆուռնիէնը: Այդ երեք անուններուն վրայ պէտք է աւելցնել ֆրանքո-հայկական զորութիւնն անդամներէն Պ. Պ. Վիքթոր Պէտրո, Էռնէսթ Լալիւի եւ Հ. Շարմըթեանի անունները, եւ կառավարութեան անդամներուն մէջնայ պէտք է Պ. Տէլքսանին հետ մասնաւորապէս շնորհաւորել եւ Պ. Միլոսանը՝ այդ աշխիւ որոյշումին համար: Եւ արդէն քանի որ այդ իրողութիւնը հրապարակուած է, կրնամ քանի մը մանրամասնութիւններ տալ այն պայմաններուն մասին որոնց մէջ կատարուեցաւ ան:

«Ոտոս»ին մէջ կարողով տայ հետադիրը որ կ'իմացնէր թէ էնիւր փայա Այնթապի եւ չըրջակայից Հայերուն դէմ զարդեր կը սարքէ, նոյն օրն իսկ նամակ մը զրեցի Պ. Տէլքսանին, եւ ինդիքից իր միջամտութիւնը, որ կարելի եւ դիւրին էր՝ այդ ծովամիջակ երկրին մէջ գրեցի իմանգամայն Պ. Միլոսանին, որ Անաթոլի Ֆրանսի նախագահութեամբ կատարած քանախօսութեանն ներկայ գտնուած եւ իր հաշտարկական զգացումներն յայտնած էր. խնդրեց իրմէ իր խորակուած Պ. Տէլքսանին միջամտելու: Պ. Միլոսան հանձնեալ ինծի պատասխանել թէ օմանաւորապէս ուշադրութիւնը հաւերած էր Պ. Տէլքսանին՝ այն իրողութիւններուն վրայ զոր իրեն մասնաւոր կ'ընէն:

Դիմեցին նաև Ֆրանքո-հայկական ընկերութեան անդամներն Պ. Պ. Պեռաբրին, Լափաբին եւ Հ. Շարմիրթանին, որոնք գացին տեսնալ Պ. Տէլքասէին եւ խնդրեցին որ կրցածն ընէ վտանգին առաջին աստիճան համար. Իսկ Տէրիս Մոյշէն, որ մտադիր էր, հիմուեցելով Հայաստանին այժմեան ընդհանուր ողբալի կացութեան մասին ընդարձակ տեղեկացիլ մը վրայ զոր իրեն յանձնած էին, Սորբիզարանին մէջ հարցունք մը ուղղել արտաքին գործոց նախարարին, փութաց յայտնել Պ. Տէլքասէին թէ որոշած է իր հարցումը ընել՝ եթէ կառավարութիւնը չգործէ անյայտալ է. Տէլքասէն պատասխանեց թէ կառավարութիւնը մտադիր է երեք նաւ պրոքը, որոնք Միջերկրականի օտարական զորքեր ընկել հանդերձ պիտի հանդիպին Կիլիկիոյ նաւահանգիստներէն մէկը որպէսզի Ֆրանսական զորակին երեւուաւ աջ պիտի նշնանուէ վրայ ջարդ սարգելուներ խաչհետեւեան հրաւիրէ եւ սարսափի ու յաւատարմեան մէջ մնացած հայ բնակչութեան փոխանը ու կիցդ ինչչի՛նչ է Օւլապը 22ին օրը, երեք գրահաւոր, «Բօթիւ»», «Տիւ Շէյլա» եւ «Աթուշ Թոնիլի», ծովակալ Գալապի հրամանատարութեամբ, մեկնեցան Թուրքիէն։

Տակաւին չհին գիտեր թէ ի՞նչ եղած է արդիւնքը այս արարելին, բայց անտարակուսելի է որ ան սահմանուած է արդիւնք մը ունենալու, եւ կարեւոր արդիւնք մը. Մովակալ Գալապը անշուշտ, իր պաշտօնական այցելութեանց մէջ, քարենական բայց կորովի խորհրդատուի ձեւով մը պիտի զգացնէ թուրք իշխանութեանց, թէ Ֆրանսական ժողովուրդն ու կառավարութիւնը չպիտի հանդուրժեն որ էնիս վրայն որ արեւել ծարաւին յաղցում տալու համար կոտորածներու շարք մը վերսկիբ բացորձակակալն հանդուրձ չայնրու գտնէ։

Ֆրանսական կառավարութեան այս արարքը կ'ապացուցանէ, անգամ մը եւս, թէ Բուլկետան անիրաւ էր իր կոչը «Օւսայն» անուանելով եւ իր հայրենիքին սիրտը մեռած կարծելով։ Պէտք է գիտնել որ հայկական խնդրոյն ձագործէն ի վեր, ոչ մէկ եւրոպական պետութիւն, — քացի Սիզիլանը Բ. Ի Ռուսիայէն որ Սան-Սթեֆանոյի մէջ «հայկական խնդիրը» հիմնեց, — ցայսպիսի վարմունք մը չէր ունեցած։ 95ին եւ 96ին Անդլիոյ թագմաթի զրահաւորները ծովուն վրայ պտըտելով շատացան, եւ ճնոկեան քաջիչ ջուղեղին աստիճան տեսնելով հանդերձ որ ամբողջ ժողովուրդ մը սուրի եւ հուրի էր մատնուած, Սմերիկա եւ Աւստրիա զրահաւորներ զրկեցին տակիցեան նաւահանգիստներուն առջեւ, իրենց հպատակներուն չանկը միայն պաշտպանեցու համար ծրարաւարկան արդի կառավարութիւնը իր զրահաւորները Մեքսիկոյ կը զրկէ՝ միմիայն վտանգուած Հայերուն իր պաշտպանութիւնը չտրուելու նպատակով։

«Անահայտ» ընթերցողները գիտեն թէ ի՞նչ անխախտ հաւատք մը ցոյց տուած է միշտ եւ ի՞նչ խորին յոյս մը, այդ մեծ երկրին

վրայ, որ իրօք «մեր երկրորդ հայրենիքն է»։ Այդ հաւատքն էր որ զիս միշտ պաշտպան մեր դաւաճանչնելու եւ սիրոյնը աշխարհի, աշխարհ, աշխարհ աշխարհ սիրտը կազմող այս քաղաքին մէջ. որովհետեւ համոզուած էին թէ նախ ինչ որ Ֆրանսայի մէջ կատարուէր մեր գաւորն համար, ամբողջ աշխարհին մէջ արձագանք պիտի գտնէր եւ ամէն երկրներէն համակուրծեամբ ու առանց կասկածանքի պիտի ընդունուէր, եւ թէ մահաւանդ այս երկրորդ հրաւիր զուխը գտնուէին «ճշմարիտ Ֆրանսացիներ» եւ երբ անոր աշխարհութիւնը լրծօրէն գիտնայինք հրաւիր մեր տառապանքներուն, մեր արժանաւորներուն եւ մեր ծրարնայի սւ քաղաքակրթութեան. չետ ստեղծած խորին կապեղուն վրայ, այն երկրին էր նորէն որ ամենն աւելի յօժար պիտի ըլլար՝ եւ կարող ալ մեզ իրականապէս պաշտպանելու. համար անկեղծ ու անշահախնդիր նախաձեռնութիւն մը առնելու։ Այդ համոզումով է որ հինգ տարիէ ի վեր բոլոր ամէն ինչ որ կրցայ մեր դատին նկատմամբ այս տրամադրութիւններուն, այս ձգտումներուն առաջնորդուելու համար այն բոլոր Ֆրանսացի անձնաւորութիւնները որ այն երկրին ուղեղն ու ջրղիբը կը կազմեն, Ուրախ եմ տեսնելով որ յոյսերուն մէջ չեմ խաբարէ։

Մտնող յանելով Պ. Տէլքասէի արարքը, Քիլիսիայ կը խնդրէ որ Ֆրանսական կառավարութիւնը իր պաշտպանութիւնը տարածէ նաեւ ժինչեւ Սասուն. որ գործնայ վտանգի մէջ է. Քիլիսիայ կ'աւելցնէ թէ պէտք է ուշադրութիւն դարձնել տաճիկ պաշտօնատարի մը խօսքին թէ՝ «Եւրոպական զրահաւորները լեռներուն վրայէն չեն կրնար թռչիլ»։ Եւ կը յորդորէ Ֆրանսական կառավարութիւնը որ Համարտ սանձահարէ որպէսզի չարիքին ամբողջ աշխարհը ցամաք։ Քիլիսիայ կը սխալի տաճիկ պաշտօնատարի մը միայն վերագրելով այդ խօսքը. Անդլիացիներն ալ աշխարհ ըսին՝ երբ օտչեցին Հայերը լեռնէն ։ Յետոյ, Համարտ սանձահարելու, — պէտք է արդար ըլլալ, — Մերսին նաւ զրկելէն շատ աւելի դժուար գործ մըն է, ու եւրոպական ու եւ պետութիւն միմեկը չի կրնար զայն կատարել։ Բայց պէտք է գիտնալ որ Պ. Տէլքասէ այդ ուղղութեամբ ալ արդէն ըրած է ինչ որ կրնար ։ Ամիս մը առաջ, Պոլսոյ Ֆրանսական զեմպան Պ. Գոնաթանէն ստանալով շատ խռովի տեղեկացիր մը՝ Հայաստանի ընդհանուր կացութեան վրայ, Պ. Տէլքասէ զայն հաղորդած է եւրոպական բոլոր կառավարութեանց, ամենուն ուշադրութիւնը հրաւիրելով իրերու այս տագնապայից իմանիլ վրայ եւ անպայմանորէն որ համաձայնութեամբ որոշու մը տրուէ՝ վտանգին առաջին անգամ համար։

Ա. Զ.

Le Gérant : AUGUSTE COTHIAS

Imp. Panvert & Co, rue des Possès-Saint-Jacques, Paris

A.R.A.R.®

digitised by